

tet lehet szerezni. A négyéves képzés végén tehát összegyűlhet 1280 credit. A hallgató akkor léphet a felső tagozatra, ha ezt teljesítette.

A felső tagozaton ezek után még további 20-40 creditet kell szerezni, attól függően, hogy a diák a vizsgákon kívül még milyen kötelezettséget vállal. Ha teljes értékű diplomatanulmányra vagy tervre vállalkozik, akkor 20 credit elegendő, ha korlátozott terjedelmű kutatási beszámolót készít, akkor már 28 credit kell, ha pedig egyáltalán nem kíván diplomadolgozatot tenni, akkor 40 creditet gyűjt össze.

A felsőfokú képzésnek nincs kötött tanulmányi rendje. Az oktatás csoportos, a tanulmányi idő nincs korlátozva. A hallgató a fent előírt kötelezettségek keretében felügyelő tanár segítségével kiválasztja, milyen tárgyakat hallgat, alkalmazkodik a tanárok munkarendjéhez, részt vesz a foglalkozásokon, konzultál, egyénileg kutat vagy csoportban dolgozik. Munkájának előrehaladásáról szemináriumon kell beszámolnia.

Az alsó tagozat 3 év alatt okleveles földmérőket képez, 4 év alatt pedig technikus, tehát beosztottként végezhető munkára ad jogosítványt.

A felső tagozat elvégzése okleveles mérnöki, okleveles matematikusi stb. diplomát ad, világszerte szokásos módon. A Mérnöki Kamara a bejegyzést meghatározott idejű gyakorlat-hoz, referenciákhoz, elvégzett munkákhoz, esetleg vizsgához kötheti. Az orvosok (7 évi tanulás árán) eleve csak doktorátust szerezhetnek, a mérnöki doktorátus felér az angolszász világ Ph. D. diplomájával. A jelölt felölti fekete ruháját, fehér ingét és disztíngvált, esetleg az egyetem jelvényével díszített nyakendőjét. A tanári kar tógában és fehér kesztyűben jelenik meg. A doktorkalapos tanárok az ifjú értelmiségieknek az eskütel után sikert kívánnak az életben, majd a magára maradt család a virágokkal elvonul a bankettre. A fiatalok elhelyezkednek, külföldi tanulmányútra indulnak, vagy még egy nyarat pihenésre fordítanak.

Avigdor Löwenheim

ZSIDÓK ÉS A PÁRBAJ

A századforduló magyar zsidóságának asszimilációs törekvéseit sok adat tanúsítja. E törekvések megghiúsulását olyan karakterisztikus jelenségek tükrében mutatjuk be, amelyek közös eleme a korabeli személyes konfliktusok népszerű elintézési módja, a *párbaj*. A párbaj az elnyomott, emberi mivoltában évszázadokon át megálázott zsidó számára önvédelmi funkciója mellett a környezethez való hasonulás egyik eszköze és kifejezési módja; önbecsülésének megnyilvánulási lehetősége is volt.

1896 őszén a budapesti egyetemi ifjúság köreiben antiszemita indítékú összecsapások sorozata játszódott le. Ezek az összecsapások, fegyveresek és fegyvertelenek egyaránt, rámutatnak, hogy az 1867-es emancipációnak *nem voltak mély társadalmi gyökerei*. A sérelmek az egyik leginkább érintett magyar zsidó csoportban, az egyetemi diákság körében az aktív védekezés igényét váltották ki. Ennek egyik eszköze a párbaj volt.

A párbaj mint a becsületsértések, a viszályok rendezésének „úri” eszköze, a feudális lovagorból öröklött szokás. Bár a századvégen törvény tiltja, népszerűsége közismert. Továbbélése jelzi, hogy a társadalmi értékrendet, a technikai haladás ellenére erősen átitatta a rendi társadalom szokás- és tekintélyrendszere. A polgárság minden rétege, idegen származású lévén, a „történelmi osztályokat” utánozta. Ethosza kialakulatlan, tudathasadását a „natio Hungaricus” nemességgel való azonosulásra törekvéssel kompenzálta, remélve, hogy ezzel bekerül az úriemberek közé.¹

A kétkezi dolgozók és kiskereskedők nem tartoztak a középkori lovag, a „chevalier” késői leszármazottai közé.

Az arisztokratákon kívül „párbajképesnek” számítottak még az „úri középosztályhoz” tartozók: a nemesi származásúak, a katonatisztek, a diplomás értelmiségiek, a tisztviselők és a jómódú polgárok. Ezekben a körökben, presztízs okokból, a dzsentri szokás- és gondolatvilág utánczása volt divatban. E nosztalgiával szemben álltak azonban a haladás, a modernizáció követelményei.

A polgári jogállam berendezkedésének megfelelően az 1878. *V. törvénycikk* megtiltotta a párbajt, és büntetést szab ki elkövetőire. A katonai törvénykönyv „példásan szigorú büntetéssel fenyegeti... a párbajozó katonákat”. Ezek a törvények azonban csak papíron léteztek. A valóság más képet mutatott. Az ügyészség és a hatóságok elnézőek voltak a párbajozókkal. A bíróságok – a törvény adta lehetőségeken belül – legfeljebb szabadságvesztéssel, államfogházzal büntették a párbajt, a büntetés kiszabásánál pedig enyhítő körülményként vették figyelembe a *társadalmi kényszert*. A katonaságnál „az ún. becsületbíráskodási eljárás oda fejlesztette a gyakorlatot, hogy nem a párbajozó kap büntetést, hanem az taszítatik ki a tisztikarból, aki párviadalt visszaütött”.² *Vázsonyi Vilmos* 1893-ban írt szavai 1900-ban még mindig aktuálisak, amikor is fölháborodottan ír arról, hogy a törvény képviselői, miniszterek és országgházi képviselők, maguk is nyíltan megszegik a párbajtörvényt.³ E szokás továbbélése az erőszakosság, a ki-kitörő brutalitás aktív jelenlétét jelzi a századvégi magyar társadalom „jobb” köreiben.

A lovagkori magyar nemesség nyugati példára alakította ki becsületvédelmi fogalomkörét. Ehhez hasonlóan, a budapesti egyetemi diákok zsidógyűlöletének a bécsi főként az ottani egyetemen eluralkodott antiszemitizmus szolgált példaként.⁴ A bécsi egyetemisták

már 1878-tól kezdve aktívan és agresszívan támadták zsidó kollégáikat. A bécsi Burschenschaft⁵ ekkor kezdte el kizárni zsidó tagjait. A kizárás egyenértékű volt az úriemberség és a párbajképesség elvesztésével, a tartalékos tiszti rang elérésének lehetetlenségével, általában a társadalomból való kitaszítással. A bécsiek már 1876-ban rossz szemmel nézték a szegény sorsú magyar zsidó diákok beiratkozását a bécsi orvosi karra. A nyílt zsidóellenesség növekedéséhez hozzájárult a zsidó diákok magas aránya a jogi és az orvosi karokon. 1880-ban a joghallgatók 22,3 százaléka, az orvostanhallgatók 38,6 százaléka volt zsidó. Az 1889/90. tanévben az orvosi kar előadójának 48 százaléka zsidó. A zsidógyűlés erősödésének eredményeként 1881-ben a „Libertas” nevű Burschenschaft megtiltotta tagjainak, hogy zsidóval párbajozzanak. Ugyanekkor a zsidó nemzeti jellegű, később cionista szimpatizáns Kadima diákegylet tagjai, egyletük presztízsét növelve, 1893 őszén hat párbajt folytattak a Philadelphia, Waidhofenben

alakult ausztriai német diákegylet tagjaival. A párbajok kimenetele nem hozott szégyent a zsidó diákokra. Valószínűleg ez volt az oka annak, hogy a párbajozó diákszervezetek konferenciája (Waidhofener Verband) 1896. április 1-én hozott egy határozatot, amely megtiltja tagjainak, hogy zsidókkal párbajozzanak, hivatkozva azok állítólagos méltatlan jellemére.⁸ E határozat megváltoztatta a bécsi zsidó hitközség (Israelitische Kultusgemeinde) vezetőinek viszonyát a Kadima aktív vonalához, és 1896. március 15-én kifejezte megalégedését a zsidó diákegyletek tiszteletre méltó viselkedése iránt. E hivatalos elismerés kétségtelenül hozzájárult a zsidó nemzeti törekvések és a cionista irányzatok felerősödéséhez. A párbajkedvet élénkítette, hogy a bécsi asszimiláns zsidó családok fiai csatlakoztak a Kadimához. Számukra – a múlt század értékrendjének megfelelően – a társadalmi megbecsülés elsősorú kérdés volt. A magyar viszonyokat közvetlenül befolyásoló bécsi egyetemre hatottak a német és a francia példák.

Az 1880. december 16-án alakult *Verein Deutscher*

*Studenten*⁹ idegennek és párbajképtelennek nyilvánította a zsidó diákokat. Velük szemben jött létre Max Bodenheimer¹⁰ kezdeményezésére a *Jüdische Humanitätsgesellschaft* (Humanista Zsidó Társulat), amely a *Jung Israel*¹¹ és a *Freie Wissenschaftliche Vereinigung* (Szabad Tudományos Szövetség) szervezetekkel közösen 1882-ben létrehozott egy „neutrális” találkozóhelyet a jóakarató diákok számára.¹² Sajnos azonban lanksanként még a liberális keresztények is magukra hagyták a zsidókat és a kitért zsidókat. Bodenheimer, látva békés törekvéseinek kudarcát, 1894 januárjától egy zsidó párbajegyesület felállításán fáradozott. A németországi zsidó fiatalok önértetes és bátor szellemű működésével szemben, az idősebb generációból kikerülő német zsidó vezetőség a hallgatást és a probléma megkeverülését választva, passzív optimizmussal szemlélte az eseményeket. Saját életpályájuk tapasztalatából merítve hittek abban, hogy ez az antiszemita hullám is lecseng majd, mint ahogyan az az 1848-as zavargások után történt. A németországi zsidó szervezetek legnagyobbika, a Deutsch-Israelitischer Gemeindebund (D.I.G.B. a továbbiakban)¹³, amely működése csúcspontján 1200 zsidó hitközséget képviselt, feltűnő módon kihagyta programjából az antiszemitizmus elleni fellépést. Vezetői, a középkori „stadlan”-ok¹⁴ mintájára, a hatóságok védelmét kérték a zaklatásokkal szemben. 1893-ban a Centralverein Deutscher Staatsbuerger Juedischen Glaubens¹⁵ létrejötte után a D.I.G.B. még ezt a minimális ilyen jellegű tevékenységet is abbahagyta, s erejét jótékonyásra fordította. A D.I.G.B. erkölcsstelennek nyilvánította a párbajt, s óvott minden erőszaktól. Ezzel tulajdonképpen az akkor létesült zsidó diákszervezetek proklamációira válaszolt, amelyek hangsúlyozták a zsidók jogát és kötelességét az ön- és becsületvédelemre.¹⁶

A Szabadság, Egyenlőség és Testvériség szülőföldjén is virágoztak az antiszemita mozgalmak. Sok francia zsidó személyes sértésnek vette a zsidóellenes nyilatkozatokat, s ezért az elégtételt nem nyílt vitákban vagy újságcikkben, hanem a becsület mezején, fegyverrel a kézben keresték. Armand Mayer kapitány például 1892-ben halálát lelte egy Marquis de Morés antiszemita agitátor elleni párbajban. Captain Mayer nem tudott elviselni egy, a zsidó tiszteket rágalmazó, 1892 nyarán megjelent újságcikk-sorozatot. A francia zsidóság hivatalos vezetői elítélték a párbajt mint a gyűlöletre adott választ, és a hazához való hűséget és az iránta való szeretetet hangsúlyozó nyilatkozatokat adtak közre. Ennek ellenére 1896 nyarán Bernard Lazare¹⁷ megküzdött Édouard Drumont-nal¹⁸, miután nyílt levélben figyelmeztette a zsidógyűlölő agitátort, hogy nem minden zsidó fogadja el a vezetők szelíd irányvonalát. A párbajt mindketten sérülés nélkül megúszták.

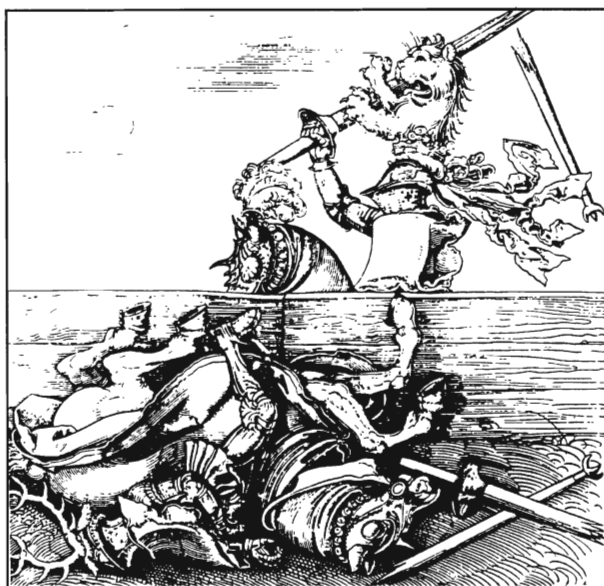
A párbajkészség megnyilvánult a magyarországi zsidók között is.

A jelenség okait egyrészt a külföldi példa másolásában, értékrendjének átvételében, másrészt a rendezett formák közötti erőszak elismerésében látjuk. Megtörtént, hogy a környezet burkolt nyomása valósággal rá-

kényszerített zsidó személyiségeket a párbajra. Két ilyen eset nagy visszhangot váltott ki a maga idejében.

Az egyik a tiszaszlári vérvád hisztérikus, idegfeszítő napjaiban zajlott le. A kor legjelentősebb zsidó politikusa, az ismert bankár, üzletember és országgyűlési képviselő, a zsidó asszimilációs törekvések lelkes híve, *Wahrmann Mór*¹⁹ arra kényszerült, hogy párbajra hívja *Istóczy Győző*²⁰ antiszemita képviselőt, miután az utóbbi megütötte. Az incidens a Parlament könyvtártermében játszódott le.²¹ Az ügy háttéréül Istóczy elvadultan uszító antiszemita beszéde szolgált, amely Szatmár megye azon kérésével kapcsolatban hangzott el, hogy akadályozzák meg az orosz zsidó menekültek Magyarországon történő átutazását. Wahrmann, aki már felszólalása elején szükségét érezte hangsúlyozni, hogy a maga és nem pedig valamiféle kitalált zsidó szervezet képviseletében szólal fel, befejezésül ezt mondta: „a magyar nép... mely magát nem hagyja egykönnyen félrevezetni, ámbár egyesek iparkodnak a talajt arra mindenféle ganéjtrágyával előkészíteni.”²² A gyenge látású Wahrmann ezt mondván, állítólag Istóczy felé mutatott. Istóczy segédeinek kérdésére Wahrmann tagadta, hogy a ganéj szóval Istóczyra célzott volna, s az elégtételt megtagadta. Ezek után vágta Istóczy pofon Wahrmann, „alacsony gazember”-nek nevezvén az öreg, kövérkés, rossz látású férfit, aki a körülmények kényszerítő hatására kihívta Istóczyt. A sérülés nélküli golyóváltás után Istóczy kellemetlen helyzetbe került. Zsidó katonatisztek és civilek provokálták – még a lakásán is –, mire ő a hatóságok védelmét kérte, s töltött revolvérrel a keze ügyében bezárkózott otthonába.²³ Az országgyűlés az események után mintegy fél évvel foglalkozott az ügyel. Az 1882. december 4-i ülésen Dániel Gábor előadó fölolvasta a mentelmi bizottság jelentését és ajánlatát. Annak ellenére, hogy a „bizottság akkor, mikor ezen ügyet tárgyalta, teljesen tudatával bírt annak, hogy a párviadal tényére nézve a társadalom felfogása és a törvény közt összhang nem létezik...”²⁴, a párbajban részt vevők mentelmi jogának felfüggesztését és azok önkéntes bíróságon való jelentkezését ajánlotta. Több képviselő helyeselte „a korszellem azon uralkodó felfogását, hogy a becsületen ejtett szennyfoltért vért követel”.²⁵ Istóczy és Wahrmann ügyének tárgyalása a párbaj elvi jogosultságának vitájává vált. *Hermann Ottó* nevetség tárgyává tette a párbajt, azt állítván, hogy az e célra használt pisztolyok állapota lehetetlenné teszi a pontos célzást, legfeljebb, ha a segédek vannak veszélyeztetve. *Ugron Ákos* szerint „a párbajozási kedv nem azért áll fenn, hogy a képviselőt esetleg a képviselőház ki nem adja, hanem bárki párbajozzon ma Magyarországon... mikor a büntetés végrehajtására kerül sor, akkor mindig megkegyelmeznek neki”. Az országgyűlés többsége elfogadta a mentelmi bizottság javaslatát, és felfüggesztette a párbajban részt vevők mentelmi jogát.

A tiszaszlári vérvádper idejéből említésre érdemes még egy zsidógyűlöletből fakadó párbaj. A vádlottak egyik ügyvédje, a nyíregyházi zsidó jogász, *dr. Heumann Ignác* volt kénytelen kardviadalra kiállni a

„megsértett” vármegye bajnokával, *Vay György* volt csendbiztossal. „Heumann a vármegye vezetőit, »a legmagasabb állásútól a legkisebb hajdúig« okolta azért, hogy az eszlári vérvád létrejöhetett, elmérgesedett, fékéllyé lehetett Magyarország lelkiismeretén.” Ismerősei, barátai, az egész társadalom úgy vélekedett, hogy az asszimilánsként ismert Heumann „teljesen azonosította magát a zsidókkal”.²⁶ A kimúló dzsentrivilág egyik végső hadállása, a saját magát – a kormánnyal és a választott parlamenttel szemben – az igazi magyar közvélemény képviselőjének tekintő vármegyei apparátus, a feudális múlt után vágyakozva harcba szállt a polgárosodó világgal, főként a zsidókkal. A megye becsülete újabb csorbát szenvedett, mikor is a rövidlátó, gyakorlatlan Heumann „sértetlenül került ki a kardviadalból, Vay György könnyebben megsebesült”.²⁷

A két fenti párbaj résztvevői viszonylag idős emberek voltak. (Wahrmann ötven, Heumann negyvenegy éves. Wahrmann tíz, Heumann tizenhárom évvel élte túl a párbaj izgalmát.) Mindkét párbaj elsősorban politikai,

etnikai indítékú volt, mindketten szinte akaruk ellenére, külső nyomásra sodródtak bele.

Más kategóriába tartozik azonban a harmincegy éves *Batthyány István* és a huszonkilenc éves *dr. Rosenberg Gyula* pisztolypárbaja. Mindketten fiatalok, előkelő származásúak, vagyonosak, indokaik magánjellegűek: romantikus szerelem, sértett büszkeség és erős önbizalom mozgatja őket.

A Pesti Izr. Hitközség volt elnökének, a kiegyezés éveiben Pest leggazdagabb emberének, Schossberger Simon Vilmosnak²⁸ második fia, a katolizált Henrik élénk társadalmi életet élt, és nagy házat vitt pesti otthonában. Vagyon helyzete – kereskedelmi tőke és tizenhatezer holdas birtok Aszódon – lehetővé, eladó sorú lányai pedig kívánatosá tették ezt számára. Henrik kitérését a korabeli sajtó kapcsolatba hozta egyik leányának házasságával, aki „az erdélyi arisztokrácia egyik ősrégi sarjához” ment férjhez. Az apa, Henrik terveivel ellentétben másik leánya, Ilona azonban beleszeretett egy daliás zsidó fiatalemberbe, *dr. Rosenberg Gyula* ügyvédbe, akivel a Nemzeti Színház földszintjén ismerkedett meg, s aki bár a családi szalonba nem nyert bebocsátást, mégis megkérte Ilona kezét. Az elutasítás nem akadályozta meg abban, hogy a Marienbadba szöktetett leánnyal titokban, szülői beleegyezés nélkül, egy rabbi és két tanú jelenlétében zsidó házasságot kötösson. A habozó anya (Hellmann Zsófia) már-már beletörődött a fiatalok akaratába, amikor veje, Bornemissza báró „kijelentette, hogy ő nem akar »zsidó fiskálissal« sógorsági viszonyba lépni”. Ez eldöntötte a kérdést. A papa, a volt hitközségi elnök fia, előbb Párizsba, onnan Baden-Badenba vitte Ilonát, ahol eljegyezte az elszegényedett Batthyány Zsigmond gróf István fiával.³⁰ Schossberger magával vitte Batthyány Istvánt Wiesbadenbe. Itt talált rájuk Rosenberg, s közölte a gróffal, hogy Ilona csak kényszerből hajlandó hozzámenni. A gróf erre így reagált: „Lárifári! Most engem szeret.” Rosenberg becstelennek nevezte vetélytársát, és biztosította, hogy mindenütt megtalálja, bárhová rejtőzne is. A gróf Rosenberg segédeknek (két porosz tiszt) azt mondta, hogy még nem tud határozni a kiállásról, „mert Rosenberg urat nem ismeri, és előbb tudakozni akar, vajon párbajképes-e vagy sem”. Rosenberg erre ezt írta Batthyáynak: „Hétfőn reggel Budapesten leszek és negyvennyolc óra alatt elvárom segédeit. Ha Ön ezt nem tenné, minden alkalmat fel fogok használni, hogy Önt megbecstelenítem.” Rosenberg még két nyilatkozatot volt kénytelen közzétenni (október 6-án és

15-én), míg aztán október 17-én Batthyány segédei válaszoltak, hogy a gróf külföldről visszatérve „ez ügyben eljárand”. A sajtóban megjelent még egy hír, „mely szerint Tornyai Schossberger Henrik Nagybirtokos úr örömmel jelenti szeretett leányának Batthyányi (sic!) István gróf úrral történt egybekelését”.

Batthyány visszaérkezése után segédei megegyeztek Rosenberg segédekkel, hogy a párbaj október 22-én a temesvári erdőben lesz. A golyóváltásban a fiatal gróf halántéklövéstől összeesett, és a helyszínen meghalt. A gróf barátai hallották, hogy Rosenberg azt mondja: „ezt nem akartam”. Rosenberget „9 havi államfogságra ítélték, de a királyi kegyelem 3 hónapra szállította azt le”. Schossberger Ilona, özvegy gróf Batthyány Istvánné mégsem lehetett a felesége; báró Offermann Viktor vette el.

Magánjellegű viszályok közé sorolhatók Wahrmann Mór fiainak, Ernőnek és Richárdnak az ügyei. Anya nélkül felnöve, egy elfoglalt és bőkezű apa kényezetese mellett hamarosan rossz szokásokat, „mágnás allűröket” vettek fel, „csupa mágnásokkal pajtáskodtak”.³¹ Kártyaveszteségeik fedezésére apjukat zsarolták, gyakran öngyilkossággal fenyegetőzve. Apjuk halála után be is váltották ezt a fenyegetésüket. Wahrmann Mór halála előtt azt kérdezte egyik barátjától, hogy szükség esetén lenne-e számára hely a Chebra Kadisa szegényházában. Magyarazatként megmutatta fia levelét, amelyben öngyilkossággal fenyegetőzve azonnal ötvenezer forintot követel tőle.

„Ez így tart barátom, évek óta, tört ki a hatalmas emberből a zokogó panasz. Fiaim megölköim. Életem minden keserűségét ők teszik, még természetemet is megváltoztatták. Rideggé, elkeseredetté, az emberek iránt bántóvá és sokszor megközelíthetlenné egyedül ők tettek.”³²

Egyik párbajjal végződő ügyükről a következő hír jelent meg a pesti újságokban:

„Wahrmann-Rác-féle párbaj ügy. Wahrmann Richárd segédei e héten következő nyilatkozatot tettek közzé a lapokban: Mi alólírottak kijelentjük, hogy Wahrmann Richárd úr nevében *dr. Rác Géza* képviselő úrtól a képviselőházban tartott beszéde miatt elégtételt kértünk, mire *dr. Rác Géza* az elégtételadást oly föltételekhez kötötte, melyek elfogadhatók nem voltak. Minek következtében felünk sértő levelet intézett fentnevezett úrhoz, melynek tartalmáról és kézbesítéséről biztos tudomásunk van. Miután kihívás nem történt s mi felünk nevében a levélben tartalmazott sértéseket fenntartottuk, az ügyet felünkre nézve befejeztnek tekintjük. Budapest, 1885. január 22-én Prónay Endre, Vermes Béla. Hasontartalmú nyilatkozat jelent meg Wahrmann Ernő segédeitől is. – Több lapban azt olvastam, mintha engem ífj. Farkas János kihívott volna. Ennek ellenében a leghatározottabban kijelentem, hogy nevezett úrtól kihívást nem kaptam, mely kihívásra különben – mellékesen megjegyezve – nem ismerek semmiféle indokot. Különben is nem szoktam akármiféle kihívást visszautasítani, vagy az elől csak ki is térni. Budapest, 1885. január 22. Wahrmann Richárd.” (*Egyenlőség*, 1885. január 25., 6. old. *Hírek*.)

Wahrmann Ernő „gróf Széchenyi Andorral összevesztett, és párbajban súlyosan megsebesítette. Ezenkívül egy Harancourt gróffal, bánáti nagybirtokossal is volt

Alapítottatt 1852. évben.
Telefon-szám 897.
V., Fürdő-utca 7.
BUDAPEST,
József-tér 12. sz.
Legnagyobb magyarországi
vívószer-raktár

SPITZ BERNÁT

ca. 60 kjr. szab. egyenruha-szállító

V. Fürdő-utca 7. **BUDAPEST,** József-tér 12. sz.

Párbaj-kardok.
" török.
" pisztolyok.

Mindennemű sportcikk

vívó-török 1.50 krtól 4 frtig
kardok 2.- frtől 8 .
koztyúk 1.50 krtól 5 .
fejvédők 2.50 . 10 .
zubbonyok 3.50 . 12 .
nadrágok 2.50 . 8 .

összeszólalkozása, mit szintén az váltott ki, hogy a grófnál vadászatra meghívott spanyol trónpretendenst, a későbbi XIII. Alfonz királyt ki akarta párbajra hívni".³³ Wahrmann fiai teljes mértékben azonosultak a mágnás- és a dzsentrivilág szokásaival, erkölcsi rendjével. Életük példa arra, hogy a környezetbe való beolvadás lehetséges. E jelenséget nevezik a szociológusok akkulturációnak. A zsidók akkulturációját jelzi, hogy amíg 1888-ban a párbaj miatt elítéltek tizenhárom százaléka (hetvenegyből kilenc) izraelita, addig a zsidó lakosság aránya mindössze négy százalék.

A híres zsidó politikus, Vázsonyi Vilmos aktív párbajellenességének oka minden bizonnyal egy egyetemi párbaj emléke, melyet a szintén zsidó Márkus Miksával³⁴ vívott, s amelyben mindketten megsebesültek. Zsidó felekezeti szempontból azonban érdekesebb Vázsonyi és Mezey Ferenc³⁵ viszálya. Mezey a pesti Chevra Kadisa titkára és a Magyar Izraelita Országos Iroda fontos szerepet betöltő tisztviselője volt. Vázsonyi erőiesen és személyesen sértő módon megvádolta Mezeyt, hogy elhanyagolja, sőt hátba támadja az országos zsidó vallási autonóm szervezet felállítását célzó erőfeszítéseket. Mezey válaszként elküldte hozzá megbízottait, és kihívta párbajra. Vázsonyi azonban visszautasította a kihívást, gúnyosan kijelentve, hogy „Mezey Ferenc, a pesti chevra kadisa (izraelita szent egyesület) titkára piramidális hős”.³⁶ Az ügyből nem lett párbaj.

A párbaj zsidók közti népszerűsége is jelzi az asszimilációs törekvéseket. Az elmagyarosodás azonban nem váltott ki osztatlan lelkesedést a nem zsidók körében.

Lappangó ellentét volt a hivatalos politika normái s a társadalmat és az egyént mozgató berögződések között.

A kiegyezés és a századforduló közti időszakban a dzsentriritég kezéből kicsúszott a földbirtokok több mint a fele, és az elszegényedett volt földbirtokosok elárasztották az állami, megyei végrehajtó szerepet betöltő hivatalokat. Így próbálták menteni tekintélyüket és „úri” megélhetést találni. Ezzel szemben a nagybirtokos arisztokrácia nemcsak hogy többnyire megőrizte pozícióit, de sok esetben még meg is növelte földbirtokát. A tényleges gazdasági hatalom a nagybirtokosság és a pénztőkés bankárok, vállalkozók, iparosok között oszlott meg. A politikai hatalom a mágnások kezében koncentrálódott, míg a végrehajtó hatalom a hivatali dzsentriritégé lett. Ez utóbbiak osztályöntudata elszegényedésükkel és az egyre jobb pozíciókba kerülő zsidók iránti féltékenységgel együtt érthetővé teszi a sokukban felfokozott zsidóellenességet.

Nem csoda, hogy a dzsentriritégben, főként a fiatalabb generációban, a de-classé tudat erős frusztrációt váltott ki. Az egyetemi végzettség egyre kívánatosabbá vált az egzisztenciális érvényesüléshez, ezért mind a zsidóság szegényebb rétegeiből, mind a dzsentriritégből egyre többen iratkoztak be a budapesti egyetemekre.

A budapesti egyetemen hallgatók aránya az 1867/68-iki tanév óta a következő volt:³⁷

Tanév	összes ebből				
	hallgatók	róm. kat.	reform.	ág. ev.	zsidó
1867/8	1885	992	238	192	335
1868/9	1973	1069	238	197	348
1869/70	1984	1136	242	154	331
1870/1	2216	1243	243	160	442
1871/2	2348	1312	262	173	458
1872/3	2352	1334	308	159	419
1873/4	2429	1279	306	191	506
1874/5	2411	1296	305	187	481
1875/6	2621	1417	314	224	515
1876/7	2793	1514	243	455	521
1877/8	2952	1591	176	446	579
1878/9	2913	1499	382	233	645
1879/90	3230	1587	360	348	790
1880/1	3067	1410	361	324	793
1881/1	3192	1408	404	322	910
1882/3	3272	1370	426	348	937
1883/4	3369	1312	480	339	1066
1884/5	3342	1327	461	358	1022
1885/6	3375	1374	426	347	1058
1886/7	3593	1489	456	356	1121
1887/8	3679	1556	423	328	1194
1888/9	3573	1497	387	346	1147
1889/90	3533	1496	374	322	1157
1890/1	3502	1482	295	381	1144
1891/2	3464	1483	395	320	1059
1892/3	3602	1548	386	341	1105
1893/4	3772	1647	387	339	1172
1894/5	4006	1680	415	400	1255

A növekedés:

1867/68-ban 1885 hallgató közül 335 (17,85%) zsidó.
1880/81-ben 3067 hallgató közül 793 (24,62%) zsidó.
1887/89-ben 3675 hallgató közül 1194 (29,62%) zsidó.
1894/95-ben 4006 hallgató közül 1255 (30,58%) zsidó.

A növekedés abszolút értékben (1867/68-tól 1894/95-ig): 920
 A növekedés százalékban (1867/68-tól 1894/95-ig): 305%.
 A zsidó hallgatók száma négyszeresére, a római katolikusoké
 és az ágostoniaké kétszeresére nőtt.

A zsidó hallgatókat egzisztenciális indokok vitték az egyetemre. Az ipar és a kereskedelem felvevőképessége megtelt, a mezőgazdaság csak kevesüknek nyújtott megélhetést. A zsidó fiatalok főként Budapesten tanultak. A nagyváros nyújtotta lehetőségek enyhítették szegénységüket. Kisebb vidéki egyetemeken kevesebben voltak. Szak szerinti megoszlásuk a budapesti egyetemen:³⁸

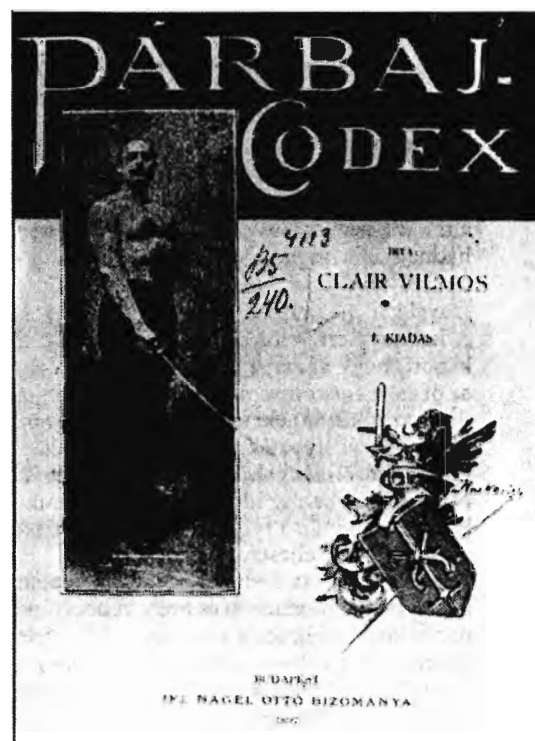
	össz. hallg.	róm. kat	ref.	ág. ev.	zsidó
jogtud.	2498	1102	268	228	731
orvos	859	243	73	79	439
bölcsész	427	198	56	75	66
Mű- egyetem					
építész	122	49	12	15	45
mérnök	434	150	52	52	170
gépész- mérnök	413	135	30	54	182
vegyész	37	12	2	3	20

Az orvosi karon az orvoshiány miatti nagy kereslet magyarázza a zsidók nagy számát. Ezen a területen a zsidó fiatalok jelenlétének már történeti tradíciói voltak. A jogtudományi karon valószínű a dzsentri többség. Ez a kar igen nagy részben az államhatalom kádereit nevelte, s ide zsidónak igen nehéz volt bejutni.

Az erős verseny már 1881-ben erőszakos, vad indulatokat hozott elő a nyugat-európai szellem és a hivatalos szabadelvű politika ellenére. Venetianer³⁹ erről így ír:

„A másik tűzfészek a pesti egyetem volt, melynek keresztény ifjúsága 1881 februárjában az egyetem falain belül a zsidó hallgatókat inzultálva oly izgalmas jeleneteket provokált, hogy az ügygel kénytelen volt a tanács is foglalkozni, melynek határozatából kifolyólag a Rektor, Dr. Berger, a hittudományi kar tanára maga elé idézte a vezetőket, kik sérelmeiket előadva, azon kívánságuknak adtak kifejezést, hogy túl sok zsidó hallgató lévén az egyetemen, beiratkozásnál megfelelő arányszám vétessék figyelembe. A Rektor atyailag, de szigorúan megdorgálta az ifjakat, kik az intelem hatása alatt nyilvános gyűlést hirdettek a kérdés megbeszélése végett. A gyűlés megtartását azonban a belügyminiszter betiltotta. E betiltás alkalmat szolgáltatott Istóczyznak egy interpellációra, melyben 1881. március 3-án védelmébe fogta az egyetemi ifjakat a zsidó hallgatók ellen, akik »már előzönlük az összes fakultásokat«, s amely interpelláció kapcsán Rohling könyveiből idézett vádakot szórva a zsidóságra, kijelentette, hogy hiába nevelték őt ki hat év óta a Házban, jól tudja, hogy titokban már sokan vannak mellette, s reményét helyezheti a közelgő képviselőválasztásba: „elvtársaimhoz a hazában intézem hát a szót: Ne csüggedjünk, hanem fel a munkára! Mert mi győzni fogunk, mienk a jövő!”

A századvéghez közeledve újra az egyetemen robbant ki a zsidógyűlölet. Ez a mozgolódás arra készítette Zempléni Árpádot⁴⁰, hogy felhívja a diákok figyelmét, milyen előnyös a magyar nemzetnek a zsidók gyors asszimilációja. Hangsúlyozta a fajelmélet alaptalanságát, amelyből szerinte a zsidóellenesség származik. Ugyanazon a helyen Szabolcsi Miksa is kifejtette a véle-

ményét: „Si vis pacem, para bellum” (Ha békét akarsz, készülj fel a háborúra) *A zsidó egyetemi hallgatókhoz* című cikkében.⁴¹ Szabolcsi hangsúlyozta, hogy a hazaszeretet, a magyarság szeretete nem meggyőző érv az antiszemitának. Ezzel szemben egypár jól irányzott kardcsapás igenis megváltoztathatja felfogásukat. A nyolcvanas évek zsidógyűlöleti járványát párbajokkal kellett leküzdeni. Fiatalságunk (a zsidó) csak fegyverrel fogja meggyőzni a zsidógyűlölőket igazunkról. Ezzel tulajdonképpen a magyar büszkeséget és ügyet fogják szolgálni. A zsidógyűlölet csapását meg kell fojtani még az ezeréves kiállítás előtt. A négyezer egyetemi hallgató közt nincs több mint 200-300 szélsőséges elem. A küzdelem az elsőéves hallgatók lelkéért folyik. A szélsőségesek is közülük jönnek, vidékről. Ők még nem tudják, hogy a zsidók jól megtanulták a kardforgatást. 1891 óta a kardforgatás tekintetében nagyot változott Szabolcsi véleménye. Akkor még elítélte mint a zsidóságtól idegen szokást és tulajdonságot.⁴² Ellentétben azokkal a zsidó körökkel, amelyek a magyarságba való integrációt zsidóságuk feladásával látták megvalósíthatónak. Szabolcsi a vallási különállás mellett foglalt harciasan állást. Ezzel együtt hangsúlyozta, hogy a zsidóság nem több, mint vallásfelekezet, és minden másban olyan, mint a többi magyar. Másként szólva, egy a többi magyar vallásfelekezet között.⁴³

Vajon elhanyagolható, csak a szélsőségesekre jellemző tünet volt-e 1895-ben az antiszemitizmus? A társadalom igazi elitjébe a zsidók nem tudtak bejutni. Az arisztokrata „Nemzeti Casinónak” az évek folyamán volt összesen mintegy tíz zsidó vagy zsidó származású tagja is, például Vámbéry Ármin (akit a látogatóban járt walesi herceg, a későbbi VII. Eduárd kívánt ott látni),

vagy a zempléni Moskowitz Geyza. „Az (a dzsentrí) Országos Kaszinóba soha nem vettek fel még kitért zsidót sem...”⁷⁴⁴

Még a leginkább szabadelvűek is nyilatkoztak a zsidók idegenszerűsége okozta bizalmatlanságról.⁴⁵ A beköszönő új év 1896-ban felszínre hozta a keresztény „jó” társadalomban lappangó zsidógyűlöletet vagy legalább a zsidóktól való viszolygást. Egy korabeli tudósítás így ír.

„...keresztény testvéreink különösen ebben az évben vigyáznak rá, hogy zsidó ember ne táncoljon, legalább velük együtt ne táncoljon. A tiszzaeszlári járvány óta nem volt annyi zsidómentes bál Budapesten, mint ebben az esztendőben, pedig éppen ebben az esztendőben érjük recipiáltan⁴⁶ az első bálakat. Hiába, a zsidó-izzony újból terjed. Athléták, juristák, megyeisták, medeczinisták... mintha kommandóra éreznék rosszul magokat zsidók társaságában. Reczipiáltak beneteket, jól van, mi meg fogjuk mutatni nektek, hogy mi nem recipiáltunk, azért sem. Nincs szavunk az eljárás ellen. A zsidó-gyűlölet krónikus baj. Múlik, de biztosan visszajön, hogy újból elműljék. Nem is kell zavarni az aranyifúságot. Hadd gyűlölje ki magát, majd megjuhászodik, majd magához tér.”⁴⁷

A kaszinók és a társadalom passzív zsidóellenessége mellett, az egyetemen fenyegetően, nyíltan és vadul lépett fel az antiszemitizmus. A kortársak közül sokan tulajdonították ezt a hallgatók éretlenségének, tettvágyának, frusztráltságának és jelszavakhoz való könnyelmű vonzódásának. Emellett szerepet tulajdonítottak az irigységnek, amelyet a zsidó hallgatók feltűnően jó tanulmányi eredményei váltottak ki. A dolog hátterében azonban a Katolikus Néppárt tevékenysége állt, amely ellen az *Egyenlőség*, a magyar-zsidó közös érdekek védelmében, harcot hirdetett.⁴⁸ A gyűlölet parazsa 1896. október elején, az Egyetemi Kör tisztújító választásain újra lángra lobbant. A kör vezetője, Komlóssy Artúr nyíltan és erőszakosan zsidóellenes volt. A dolog érdekessége, hogy az antiszemita elnök apja, Komlóssy Dezső, a szabadelvű párt debreceni szervezetének elnökeként működött. Az antiszemita új elnökjelöltje, Herczeg Béla tiltakozott az ellen, hogy zsidógyűlölnök nevezék, ezért azt állította: „mivel évekkal ezelőtt az egyetemen a zászlóvivők zsidók voltak, alakult egy párt, mely őt szemelte ki elnöknek, és amely párt célja volt a zsidókat az egyetemen való közszereplésről leszorítani”.⁴⁹ Nehéz ebben az álláspontban liberális nyíltságot, jogegyenlőségre való törekvést, türelmet felfedezni.

Ilyen előzmények után nem volt meglepő a választások lefolyásának durvasága: az antiliberális ifjak fokhagymával dobálták, miközben Lueger zsidóellenes jelszavait kiabálták.

A tudósító azonban figyelmeztet a helyzet komolyságára: Bécsben is az egyetemről indult ki az antiszemitizmus!⁵⁰

Herczeg annak köszönhette győzelmét, hogy a jogászoknál többséget kapott. A zsidó joghallgatók közül sokan, részben közömbösségből, részben félelemből, identitásukat rejtve, nem vettek részt a választáson, sőt olyanok is akadtak közöttük, akik Herczegre szavaztak,

s mivel „az elnökválasztásra jogosult választmányi tagok nagyobbik felét a jogászok választják, s így a jogi karé a döntő szerep, Herczegé lett az egyetemi kör ez évi mandátuma, bár az ifjúság nagyobbik része nem őt óhajtotta. A Merkl- (a liberálisok jelöltje Merkl Adolf volt) párt az orvostanhallgatók közt 42, a bölcsészeknél 15 többséggel győzött. A Herczeg-párt viszont a technikusoknál 2, a jogászoknál 12 szótöbbséggel került ki az urnából.”⁵¹

Maga Herczeg elhatárolta magát az antiszemita megnyilvánulásoktól, és azokat éretlen csínyekként határozta meg.⁵² Egy későbbi hír arról tudósít, hogy Herczeg később visszalépett és lemondott.⁵³

A választások légkörét jellemzik a párbajok, amelyek követték. Egy esetben Zboray Béla joghallgató – mivel félt a párbajtól – kénytelen volt bocsánatot kérni Hübsch Mór zsidó joghallgatótól, akit megsértett. Szalay István, akinek apja a posta és távirtda elnöke volt, a mellette elkocsikázó Tauber Dezsőnek azt kiáltotta „Sau Jud” (disznó zsidó). Figyelemre méltó, hogy a bécsi német kifejezést használta, amikor felismerte Tauberben a zsidó vonásokat (hacsak nem ismerte személyesen is). A kocsiból kiszálló Tauber megkérdezte, hogy jól hallott-e? Az igenlő válasza Tauber pofon vágta Szalayt. A fiatal ember erre elküldte segédeit – Pálffy Ferencet és Gregersen Edmundot – Tauberhez, és elégtételre szólította fel. Tauber segédei – Sivirsky Anton és Dessewffy László joghallgatók – megegyeztek velük a párbaj idejéről és helyéről. A három nappal később lezajlott viadalban Szalay könnyebben megsérült. Szalay István anyja zsidónak született. A segédek mindkét fél oldaláról előkelő származásúak voltak.

BUDAPEST, 1922. MÁJ. 27. SZÁM, 41. ÉVFOLYAM.

<p>ELFIZETÉS ÁRAI</p> <p>Évesi díj 300 K Félévesi díj 180 K Háromhavi díj 120 K Kisírók díja 60 K</p> <p>Külföldi díj 400 K Külföldi díj 200 K Külföldi díj 100 K</p>	<h1 style="margin: 0;">PESTI HIRLAP</h1> <h2 style="margin: 0;">Revolver a Házban.</h2>	<p>ELFIZETÉS ÁRAI</p> <p>Évesi díj 300 K Félévesi díj 180 K Háromhavi díj 120 K Kisírók díja 60 K</p>
--	---	--

Gaal Ganzton, a nemzetgyűlés elnöke, a nagy kavarodásban visszalépett Beniczky Ödönt. — Az ellenék és a kormánypart összekötése. — Viharos jelenetek. — Gumbó Gyula Beniczky Ödön felé szűl. — Beniczky Ödön revolvert rántott. — Kavarog folyosó. — Zárt bűn. — Nyilatkozatok: Gaal Ganzton, Beniczky Ödön, Gumbó Gyula. — Beniczky Ödön provokálta Gaal Ganztont és Gumbó Gyulát. — Beniczky és Gumbó enyhe felételt kardpárbajra. — Beniczky és Gaal Ganzton mindegyikével megverve szétlökés.

A Szalaynak adott pofon után két órával három hallgató állt lesben a szavazatát leadó Tauberre. Ketten lefogták, a harmadik, Petrásovits Géza⁵⁴ pedig ütötte-verte. Petrásovits azzal tagadta meg az elégtételt, hogy ő zsidóval nem párbajozik. A sértett zsidó diák pár nappal az eset után megleste a magas és erős Petrásovitsot, s kis termete ellenére, egyedül, kutyakorbáccsal összeverte az Üllői úton. Petrásovits társa nem mert közbeavatkozni, meglegedett azzal, hogy zsidta a zsidókat. Még a nevét sem akarta megmondani. Tauber azonban kiderítette, hogy Komlóssy Imre volt az, a már említett Komlóssy Artur testvére, Komlóssy Dezső fia. Komlóssy Imre Petrásovits megkorbácsolása után megváltoztatta korábbi álláspontját, és hajlandó volt Tauberrel párbajozni. Komlóssy megsebesült a kardviadalban, mire Petrásovits ajánlkozott, hogy elégtételt vegyen. Tauber segédei azonban nem engedték megbízójuknak,

hogy a már diszkvalifikált Petrásovitscsal kiálljon. Petrásovits másik kísérője, egy bizonyos Mészáros, szintén kihívta Taubert, arra hivatkozva, hogy az megsértette őt egy megjegyzésével. Tauber elfogadta a kihívást. A párbaj eredményeként Tauber arcát karcolás érte, Mészáros haja fejbőrének egy részével a porondon maradt.

Akarva, nem akarva, az antiszemita joghallgatók rákényszerültek, hogy a társadalomban elfogadott normák szerint intézzék el becsületbeli ügyeiket zsidó ellenfeleikkel. Párbajaikkal nemcsak az ország törvényét, hanem saját illemkódexüket is megsértették. Ugyanekkor az egyetemen eluralkodott, tettelegességgig fajuló feszültség arra készítetett néhány zsidó újságíró, hogy kifejezzék aggodalmukat és ambivalens viszonyukat a zsidó harciassággal szemben egy ellenséges többségű közegben. Egyikük így írt: „A zsidó hitű magyar egyetemi hallgatók megmutatták, hogy nem hajlandók eltérni semmiféle sértést, és hogy felekezeti megbántását önmaguk megbántásának tekintik. Keresztény társaik viszont meggyőződhetnek, hogy magyar már ez a zsidó ifjúság nem csak nyelvében, gondolkozásában és érzéseiben, de vitézség dolgában is.” Majd a zsidó fiatalokhoz fordult, kérve, tegyenek meg mindent, hogy keresztény testvéreikkel harmóniában élhessenek, és hogy elnyerjék azok nemes, nyílt, közlékeny szívének szeretetét a közös cél, a magyarság javának érdekében. Cikkét ezekkel a mondatokkal kezdte: „Nem vádoljuk a zsidó hitű egyetemi hallgatókat, de nem is magasztaljuk őket. Sőt kérve kérjük nemes mérsékletre. Hová jutunk, ha a vérszemet kapott ifjúság örökös harcokban meríti ki erejét? Hová jutunk, ha egyik félen se akad józan hang, mely megállást parancsolna?... De elég a visszatöréslésből.”⁵⁵ Az újságíró úgy ír, mintha neki, újságjának vagy valamilyen zsidó szervezetnek lett volna bármiféle befolyása a „zsidó hitű egyetemi hallgatók”-ra. A valóság azonban bizonyára épp az ellenkezője lehetett: az akkulturáció jelensége állhatott azon kevesek ténykedése mögött, akik nem nyelték le a becsületükön esett csorbát, és megmutatták, hogy meg tudnak fizetni a rajtuk esett sérelemért.

A nyugalom nehezen állt vissza. Egy évvel később (!) hasonló esetről számol be a korabeli krónika:

– „Talán csönd lesz. Egy kis vérbe került az igazság megingt, de talán egyhamar nem fog elhomályosodni. Nem szeretjük a párbajokat, mert rút középkori szokás, de néhanapján mégis csak hozzá kell fordulni, hogy legyen békesség. Ilyen kényszerű volt a helyzet a minap is. A budapesti egyetem hallgatói a nevezetes királyi kézirat megjelenésének napján szép hazafias dolgot műveltek. A nemzet királyszeretete, bennük, a nemzet szemefényében, kigyúlt nagy hirtelen és az ő szívük világossága volt az, amelynek nyomán országszerete, bércezen rónán, kigyúltak az örömtűzek a magyar föld minden fiának ablakaiban. A hazafias tett, a fáklýásmenet után az egyetemi fiatalság mulatni tért egy kávéházba, ahol az egyik, úgy látszik képviselője annak a retrográd szellemnek, mely a budapesti egyetemen kívül az utóbbi években kísért, névszerint Toperczer János, ráhuzatott a zikczene-zakczene ismert nótájára. Mivel a kávéházban zsidóhitű egyetemi hallgatók is voltak, közülök az egyik, Erdélyi Dávid udvariasan

megkérte az antiszemita nóta huzatóját, hogy legyen tekintettel vallásos érzületére és azon a szép napon, melyen a nemzet minden egyes fiának egynek kell magát éreznie, ne csináljon visszavonást. A fiatal ember hevében erre tettelegességre ragadtatta magát, melyre hasonló választ kapott. Azután kiállottak egy szál kardra. Megvívta annak rendje és módja szerint: A páros viadalban, melynek dr. Schulhof Richárd volt a vezető segédje, Toperczer, a zikczene-zakczene nóta huzatója, olyan súlyos fejvágást kapott, hogy összerogyott és az orvosok a csontbőr átvágását, sőt gyengébb agyrázkódást is konstátáltak. Sajnáljuk, hogy a fiatalság csak kezében karddal tudja megérteni egymást; de hibáztatni csak azt lehet, aki ilyen állapotokat idéz elő és ezeknek fejlesztésében keresi az érdemet. A párbaj eredménye különben, úgy hisszük, javítani fog a beteges állapotokon.”⁵⁶

E párbajok másik eredménye volt, hogy a zsidó egyetemi hallgatók ráébredtek egy zsidó egyetemi szervezet felállításának szükségességére, amely (a bécsi Jüdische-akademische Verbindung mintájára) szembe tud szállni a növekvő befolyású antiszemita csoporttal. A hír forrása, Szabados Sándor⁵⁷ kifejezésre juttatta véleményét, miszerint a bécsi zsidó diákok, a környezet antiszemita megnyilvánulásai ellenére, helytelenül tették, hogy elzárkóztak, mert ezzel liberális kollégáiktól is elvágták magukat. Szerinte azok a fiatalok, akik ezen egyesület felállítása ügyében körlevelet küldtek szét, tapasztalatlanok, életbölcsség nélkül valók, nem ismerik a múltat, és nem látják a jövőt. A valóság az, írja Szabados optimistán, hogy: „nincs számba vehető politikai faktor Magyarországon, aki az antiszemitizmust akár mint faji, akár mint szociális irányt valland. A néppárt, mely pedig egyes jelekből ítélve, szétterjeszkedő programjában majdnem helyet talált az antiszemitizmusnak is, megtagadott vele minden közösséget.” Írásának végki-csengése: „Óva intjük a zsidó vallású magyar egyetemi polgárokat vallás szerint való pártállástól.” Az egyetem még nem az élet: nem tükrözi a társadalmi és a politikai valóságot.

Ugyanebben a hangnemben írt Tauber Dezső, akit a párbajok kapcsán már említettünk. Levelét érdemesnek tartom, hogy teljes egészében idézzem:

„Vesszük a következő sorokat: Az »Egyenlőség« egyik előző számában »Zsidó egyetemi egyesület« címmel cikk jelent meg, amely a budapesti egyetem több zsidó vallású hallgatója által állítólag alakítandó felekezeti egyesülettel foglalkozik.

Eltelkintve ez állítás abszurditásától, amelynek tendenciózus voltáról e hír forrásának ismerése adhatna fölvilágosítást, a jelen körülmények között ily egyesületnek alakítását még csak mentegethető indok sem igazolhatná. A budapesti egyetemi kör az évi vezetőségének hivatalos ténykedése e szempontból egyáltalán nem kifogásolható, habár a kormányzati szellem ugyancsak hagy fenn maga után kívánnivalót. Magyarországon a társadalom egy rétegében sem találhat az egyesek által rendszeren önérekből inscenált antiszemitizmus hálás, termő talajra. Hiszen csak a jó urak, akik az egyetemi kör élén állnak s még csak a közelmúltban megkísérelték az antiszemitizmust becsempészni az egyetemi életbe, immár saját jól fölfogott érdekükben legbensőbb énjük méhébe rejtik lelkük titkos óhajait. Ily körülmények között tehát zsidó felekezeti egyesület alakítására – amelynél kiválóbb eszköz épen az antiszemitizmus ápolására, fölszínen tartására semmiféle körülmények között sem található – nem csak botorság, megbocsáthatatlan baklövés volna, hanem nyílt provokációt képezne. Sehohsem küzd a zsidóság azért, hogy külön felekezeti osztályt alakítson, hanem épen ellenkezőleg: hogy utat vágjon magának azon az ösvényen, amely elé az antiszemitizmus rágalmaival torlaszt igyekezik emelni, s amely a vallási érzet ép-ségben tartásával a társadalom keresztény vagy más elemeivel való teljes asszimilálódáshoz vezet. Künn az élet harcaiban, a kényerét keservesen, veritékes munkával megszerző, elkeseredett ember elé könnyű dolog a zsidót állítani oda bűnbakul; ezzel szemben a zsidónak az a kötelessége, hogy felebaráti szeretettel, cselekedeteivel fegyverezze le az ámitókat, győzze meg a félrevezetetteket. De ott az egyetemen, ahol még édes keveset ismernek az életből, ahol az antiszemitizmus motívumai nem az élet küzdelmeiben gyökereznek, hanem legfeljebb egyéni hiúságból, pökhendiségből fakadnak – nem a szeretet, még kevésbé a csendes megadás vagy a hozzájuk való dörgölődés, amely irány az egyetem egyes hatalomra vágyó köreinek politikáját képezi, legkevésbé a felekezeti egyesület, hanem az antiszemita törekvéseknek fog úgy a szellemi mint a fizikai téren való föltétlen önértetes visszaverése az illő fegyver. Tauber Dezső.”⁵⁸

Nem meglepő, hogy az integrálódás pártján álló Tauber volt az, aki személyes bátorságot tanúsított az antiszemita erőszakkal szemben. Amint láttuk, Bécsben is az asszimilált fiatalok zsidó szervezetekhez csatlakozása erősítette meg a harci szellemet. Az akkulturált rétegben megerősödött az edzett test kiépítésére, a fizikai erő fejlesztésére való törekvés és a harci kedv, s mindez a környezet értékrendjének az átvételét jelzi.

Ágai Adolf, a neves zsidó író csaknem darwinista szellemben írt a zsidók alkalmazkodóképességéről:

„S Kohn aczéllá nevelí petyhüdt izmait a tornában, s megtanul löni,... ellepi a vivó iskolákat s összeméri vasát félelmes duhajokkal. Ime: a revolver-zsurnalisztából kard-zsurnaliszta lett!”⁵⁹

A zsidók előretörték a sportban, leginkább az úszásban és a vívásban. Magyarország első olimpiai bajnokai úszásban zsidó atléták voltak. Igyekezettük mégsem járt eredménnyel: a nem zsidó társadalom nem fogadta be őket. Kitűnően illusztrálja ezt Molnár Ferenc egyik századfordulón írt novellája.⁶⁰ Két evezőcsapat versengésének köszönhetően Vácon túl, egy Duna menti csárdában „Mumm” francia pezsgőt lehetett kapni. Az előzmények: „...két különböző evező csapat kötött ki a csárda mellett egyidőben. Az egyik »vékony csónakot«

gentry-fiúk röpitették idáig, a másikat pedig egy olyan egyet tagjai, amely a tagfölvételnel nem helyezkedik felekezeti alapra és éppen ezért teljesen felekezeti jellegű”. Hideg köszöntések után az egyik csapat pezsgőt rendelt, ami természetesen nem volt. Ennek az lett a következménye, hogy „Ha egy evező csapat jött, az fröccsöt ivott, akár gentrycsapat volt, akár asszimilált csapat. De azokon a napokon, amikor a két csapat véletlenül egyidőben került a kocsmába, mind a kettő pezsgőt ivott.” Ez a versengés az egész korszakra jellemző.

A zsidóellenesség 1897-ben is foglalkoztatta a zsidó közvéleményt. Az *Egyenlőség* ezt írta az év elején: „Észrevétlenül befészkei magát a felekezeti elkülönzés, sőt a gyűlölködés olyan körökbe is, ahol eddig ismeretlen volt, vagy ahonnan kiszorította az utóbbi évek szabad, nemes eszmeiránya.”⁶¹ A zsidóság politikailag, társadalmilag aktív tagjai vallásuk recepciójától a zsidóság megbecsülését és a „zsidó felekezeti önértet” megerősödését várták. Épp az ellenkező történt. Még a szabadelvű nem zsidók is új vádakkal álltak elő a zsidókkal szemben: „élelmes, arrogáns, izgága, szemfüles, szapora, új-magyar, konkurens”.⁶²

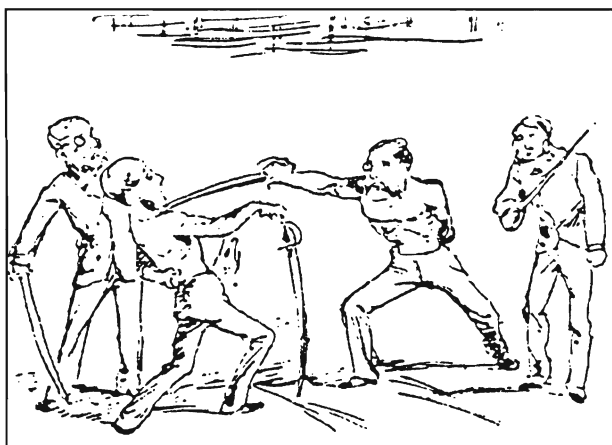
Az év vége felé az *Egyenlőség* azon igyekezett, hogy pozitív tüneteket találjon az egyetemen. Helfy Ignác, Kossuth Lajos zsidó származású titkára ravatalánál Ortmann Béla, az Egyetemi Kör elnöke dicsérő szavakat mondott, amiből az *Egyenlőség* a nemzeti egységre való törekvést vélte kiolvasni. Egy héttel e hír után a lap zsidó egyetemi hallgatók tanulmányi és önképzési eredményeinek nyílt elismeréséről írt.⁶³

A helyzet visszassága nyilvánvaló volt, s ezt a magyar zsidóság vezetői által élesen támadott cionizmus nem is mulasztotta el kritizálni.

A hivatalos cionista lapban, a bécsi *Die Welt*-ben megjelent egy, a magyar állapotokat élesen bíráló, háromoldalas cikk Moritz Zobel tollából.⁶⁴ A cikkíró azt állította, hogy a „magyar liberalizmus” a kriptó-antiszemita felső tízezer teremtménye, és távol áll a nyugat-európai eszményképtől. Ez a réteg társadalmilag távol tartja magát a zsidóságtól, nem engedi be őket házaiba, kaszinóiba. A hivatalos zsidó állásponttal szemben az egyszerű magyar (nemcsak nemzetiségi) nép is zsidóellenes érzelmű. Zsidók állami és köztisztviséget alig kapnak. A főrendi házban egyházi minőségben nincs hely zsidó pap számára. A kormány, szabadelvűsége ellenére, behódol a feudális, klerikális köröknek. Ezekon kívül Zobel részletesen beszámolt a pesti egyetemen egy évvel azelőtt lejátszódott verekedésekről és párbajokról.

Az *Egyenlőség*, amely különben is élénken figyelte a bécsi eseményeket és a cionista fejleményeket, gyorsan reagált:

– „Hogy mit akarnak a sionisták elérni azzal, hogy központi orgánukban minden áron azt akarják elhíttetni a világgal, hogy Magyarországon mennyire dühöng az antiszemitizmus, – azt valószínűleg ők maguk sem tudják. Herzl lapjában, a »Die Welt« nov. 5-iki számában is hat hasábos cikken át azon izzad egy Moritz Zobel nevű ur, hogy bebizonyítsa, hogy Magyarország minden rétege inficiálva van az antiszemi-

tizmustól. A kormány, a gentry, a parasztság, az egyetem, a sajtó, a levegő, mind telis-teli a legféltelenebb antiszemitizmussal. Mit akar ezzel Moritz Zobel? aki magát szintén magyar zsidónak mondja, amit különben őszintén sajnálunk. Künn nem használhat neki ez a híresztelés, a magyarországi zsidók pedig ugyanis tudják, hogy hazudik. Még egyszer, mit akar? – A sionisták manœuvre-jei közé tartozik, tudjuk, hogy minél nagyobb antiszemitizmussal kürtölgék tele a világot, de mint magyar ember (?) hogy egyeztetheti össze Zobel úr hazafias becsületével, hogy hazájáról gyalázatos híreket terjeszt külföldi lapokban? (mert, hogy az antiszemitizmus gyalázat, azt tán Zobel úr sem tagadja, ha még oly nagyon örvend is neki mint sionista). A magyar zsidónál különben célzott nem ér Zobel úr pártja, még akkor sem, ha – óvja Isten Magyarországot! – igazza is válnék mindaz, ami nem igaz, de ami Zobel úr szerint már ma is meg volna ebben az országban. Még ha kiütné is nálunk az antiszemitizmus, talajra a sionizmus akkor sem fog találni. Ha rosszra fordul dolgunk, megvárjuk, míg jobbra fordul. Hiszen elég rossz volt már dolga a magyarnak, de azért új hazára nem gondolt. A zsidó eltanulta ezt a magyartól és magyarrá vált annyira ő is, hogy ebből a talajból ki nem tépi sem antiszemitizmus, sem sionizmus, sem semmi más csapás, vagy nyavalya. A Zobelek, ha új hazát keresnek, annál jobb, az igazi magyar zsidó itt akar élni és itt meghalni, mert e nagy világon az ő számára nincsen máshol hely.”

A következő héten az alábbi hír jelent meg az *Egyenlőség*-ben:

– „A sionizmus bizalmi embere. Előző számunkban fölpanaszoltuk, hogy a sionisták bécsi lapjában: a »Welt«-ben valami Moritz Zobel nevű egyén hat hasábos rémlátásában mutatja be a »magyarországi antisemitizmust«. Nem tudtuk, hogy ki fia légyen az a Moritz Zobel, aki azt a földet, amely neki kenyeret ad, ilyen módon elrágalmazza. Most közlik velünk, hogy a »Welt« bizalmi férfia, aki itt a sionizmus terjesztése végett lát antiszemitizmust, egy 18 éves ifjoncz aki, mint a n.-szombati orth. rabbi talmud-növendéke, nem tudjuk, mi módon szerezhett meggyőződést a gentry, az egyetem, a sajtó és a kormány antiszemitizmusáról. Moritz Zobel úr csak nem járt az egyetemre és talán csak nem a gentry körökben forgolódik? Ha igen mit szól hozzá a n.-szombati orth. pap?⁶⁵

Zobel valóban a *Die Welt* szerkesztői közé tartozott, de nem volt közismert. Az *Egyenlőség* reagálása mindössze Szabolcsi stílusáról árulkodik. Érvei zavarosak, ellentmondanak az újság addigi álláspontjának a magyarországi antiszemitizmussal kapcsolatban. Szabolcsi bevallja a zsidógyűlölet létezését, ugyanakkor a magyar

zsidóság hazafiságát kiemelve megleckézteti a cionizmust, állítván, hogy a magyar zsidóságon belül soha nem lesz népszerű a propagandájuk. Majd Zobel fiatal korát kicsinyli le. Ez a hamis és ad hominem reagálás méltatlan komoly vitára.

Az igazi probléma, amelyet ezek a társadalmi feszültségek és párbajok jeleznek, a magyarországi zsidók és nem zsidók egymás mellett, együttélésének kérdése a századvég történeti keretei között. Általánosabban fogalmazva: lehetséges-e zsidók és nem zsidók együttélése egy válságokkal, feszültségekkel teli történelmi korszakban? A mai olvasó a kardszengésben és a pisztolygolyók süvítésében már meghallhatja az auschwitz-i vonatokat zakatolását.

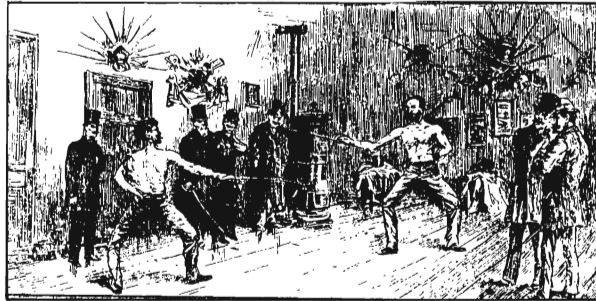
JEGYZETEK

1. Hanák Péter megkülönbözteti „a kognitív és effektív tudati szférá”-t az asszimilációra törekvő magyar zsidó polgárok lelkivilágában. „... alkalmazkodás a befogadó nemzet vezető osztályához, de a burzsoázáéhoz örzése az üzleti és a magánéletben.” Hanák Péter: *A zsidóság asszimilációja a Monarchiában*. (Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus. Tanulmányok a zsidókérdésről a huszadik századi Magyarországon. Budapest, Gondolat, 1984. 372. old.)
2. *Vázsonyi Vilmos beszédei és írásai*. Budapest, 1927. I. köt. 3.
3. uo.
4. A bécsi antiszemitizmusra jellemző: a bécsi utcán két magyar arisztokrata katonatiszt, gróf Csáky és gróf Batthyány karddal támadt az általuk „Saujud”-nak és „Schweinhund”-nak titulált sétálókra. (*Egyenlőség*, 1895. október 4., 6-7. old.)
5. „Burschenschaft” – egyetemi hallgatók egyesületének német nyelvterületen elterjedt megjelenése. Tagjai sok időt szenteltek a vívásnak, a párbajtechnikának. Minden egyesületnek külön színei voltak (Farbentragende Verbindung) és harcok egyesületeknek (Schlagende Verbindung) számítottak.
6. Wistrich, Robert S(alamon): *The Jews of Vienna in the Age of Franz Joseph*. Oxford, Oxford University Press, 1989. 367. old.
7. Wistrich: I.: 367. old.
8. Pulzer, Peter: *The Rise of the Political Anti-Semitism in Germany and Austria*. London, Peter Halban, 1988. 246. old. Marrus, Michael M.: *The Politics of Assimilation. A study of the French Jewish Community at the time of the Dreyfus affair*. Oxford, Clarendon Press, 1971. 197. old.)
9. Német Diákok Szövetsége. Alapszabályzatuk 5. cikke egyértelműen tiltja a „zsidó faj”-hoz tartozókkal való párbajt. Reinharz, Jehuda: *Fatherland or Promised Land. The Dilemma of the German Jew, 1893–1914*. Ann Arbor, University of Michigan Press, 1975. 29. old.
10. Max Bodenheimer (1865–1940). A német cionisták vezérégyénisége.
11. Ifjú Izrael. Herzl előtti cionista irányultságú szövetség. (1892-ben alakult.) Támogatta a zsidó nemzeti egység tudat kiépítését a hagyomány tanításán keresztül.
12. A „neutrális” kifejezés utal a Jakob Katz által a 18. század végi és 19. század eleji berlini szalonokra használt „neutrális társadalom” meghatározásra, amely annyit jelent, hogy ezekben a társaságokban keresztényeknek és zsidóknak egyaránt volt helyük. Katz, Jakob: *Tradition and Crisis. Jewish Society at the End of the Middle Ages*. New York, Free Press of Glencoe, 1961.
13. Német-Izraelita Községsszövetség. 1896-ban alapították Lipcsében. Célja a német zsidóság egységbe szervezése. E cél elérését a belső ellentétek megakadályozták.
14. „Shtadlan” (németül – Fuerbitte, Fuersprache). A középkorban a zsidó községek érdekében a hatóságoknál közbenjáró ügyintéző. Sok esetben állandó jellegű elfoglaltság. Eleinte fizetés nélkül, főként befolyásos zsidók által ellátott poszt.
15. Zsidó vallású német állampolgárok központi szövetsége. 1893-ban alapították Berlinben, a zsidó polgári jogok védelmére az erősödő antiszemitizmussal szemben. Támogatva a zsidó-német „symbiosis”-t, ellenezte a kikeresztelkedést és a vegyes házasságokat. A cionizmus és a kozmopolitizmus ellen foglalt állást. Támogatta a filantrópiát az ORT, a JOINT és az ICA révén.
16. A breslaui Freie Verbindung Viadrina (Viadrina Szabad Egyesület) 1886. okt. 28-i alapítólevelében olvashatjuk: „Mindenekelőtt úgy véljük, hogy a testedés az eszköz célunk elérésére... szövetkezetünk először is mindenfajta testedésre alkalmas hely; torna, vívás, edzés, úszás. Minden energiánkkal harcolnunk kell a ránk vetett gyávaság és gyengeség szegénye ellen. Hasonló szellem uralkodott a többi zsidó diákszervezetben is.” (Badenia: 1890. október: Heidelberg, 1894. október: Sprevia: Berlin, Licarsa: München.) Ezek a szervezetek 1895-ben egyesültek a Kartell convent deutscher Studenten Juedischen Glaubens néven.

17. Francia zsidó szocialista publicista (1865–1903). Aktív szerepe volt a zsidó és a cionista körökben. Írásaival Dreyfus mellé állt.
18. Francia újságíró és politikus (1844–1917). A francia antiszemitizmus egyik vezére.
19. Wahrmann Mór (Pest, 1832. febr. 29.–Budapest, 1892. nov. 26.). Atyja, Wahrmann Maier Wolf, pesti kereskedő nevét a legtöbb forrás elhallgatja. Ennek oka talán, hogy felesége galíciai, lengyel zsidó nő volt. Vele szemben nagyapját, Wahrmann Izraelt, Pest első igazí főrabjait mindenütt feltüntetik. Wahrmann Mór apja, jómódú kereskedő lévén, jó nevelést adott fiának. Wahrmann Mór azon kevés zsidó közé tartozott, akik gimnáziumi érettségi vizsgát tettek, majd bölcsészetet hallgatott a pesti egyetemen. Bár a pesti főrabbi unokája volt, mégsem jesívába járt, hanem a világi műveltséget választotta. A törekvése a magyarsággal való azonosulásra, újságírói tevékenységében is megnyilvánult. Az osztrák abszolutista uralom alatt Magyarország gazdasági függetlensége mellett emelt szót, s hangsúlyozta, hogy ehhez külföldi tőke bevonására van szükség. Személyes példával is előjárt: több sikeres ipari vállalatot hozott létre. Újságírói tevékenysége és gazdasági sikerei révén fontos szerepet vívott ki magának zsidó körökben: az általános magyar zsidó kongresszus (1868–1869) például másodelnökül választotta a 37 éves Wahrmann, és megbízta a király előtti képviselettel. Deák Ferenc kérésére, Lipótváros beválasztotta az országgyűlésbe, ahol haláláig szolgált. A pénzügyi bizottság és a közös delegáció tagjaként fontos szerepet töltött be a parlament életében. A romániai zsidóüldözés elleni fellépése külpolitikai téren is nevet hozott számára. A tiszaszlári vérvád idején a Pesti Izraelita Hitközség vezetősége a hitközség elnöki posztját kínálta fel neki, amit némi halogatás után végül is elfogadott. 1883-tól haláláig a legnagyobb magyarországi hitközség elnöke, de a magyar zsidóság vezetését nem vállalja, működését csupán a pesti hitközségre korlátozza.
20. Istóczy Győző (1842–1915) Was megyei aljegyző, szolgabíró, 1872-től országgyűlési képviselő. 1875-ben csatlakozott a Szabadelvű Párthoz. Antiszemita nézetei miatt azonban saját pártot alapított. A tiszaszlári vérvád idején jelentős szerepe volt a zsidógyűlölet szításában.
21. A 119. országos gyűlés (1882. június 9.) jegyzőkönyve szerint Szontágh Pál (ülés)elnök az alábbi szavakkal indítványozta az ülés zártta nyilvánítását: „T. ház! Arról értesítettem, hogy a ház folyosóján, tehát a ház területén belül az ülés folyama alatt egy képviselő a másikat tetlegesen bántalmazta. Azt hiszem, a t. ház e tény felett, miután a ház tekintélyét sérti, rosszallását fejezi ki. (Élénk helyeslés.) Ha nincs észrevétel, kimondom, hogy a ház javaslatomat határozattá emeli.” (*Képviselelőházi Napló 1881–1884*. 1882. június 9., 278. old. Mezei Ernő, volt zsidó parlamenti képviselő így emlékezett vissza az eseményre (Tiszaszlár. *Egyenlőség*, 1923. július 7., 5–6. old.): „Istóczy inzultálta Wahrmann. Egyszerre a folyosóról becsapott a hír, hogy Istóczy künn kezét emelte Wahrmannra. Miért? Hát csak azért, mert Wahrmann beszéde végső mondatánál ő reá nézett... Ez az elnökségnél nyomban zárt ülést indítványoztak és ez rövid tanácskozás után egyhangulag kimondotta, hogy a folyosói botrány csorbát ejtett a Ház méltóságán... Ez az esemény természetesen nem múlhatott el párbajepilóg nélkül... A párbaj furcsa részletei napokig bizonyos derült izgalomban tartották a főváros közönségét. Szánalom volt arra gondolni, hogy a tisztas kereskedelmi foglalkozásban megöregedett és nehéz mozgású hitközségi elnök (tévedés, akkor még nem volt az – A. L.) a zsidóság védelmében lovagias mérközésre kénytelen kiállni.”
22. A valóságban Wahrmann nem bízott annyira a magyar nép jó és józan természetében. Mezei Ernő zsidó képviselőnek kifejtette azon véleményét, hogy gyermekes optimizmus lelkisínyelni a tiszaszlári vérvád jelentőségét, „mert ebből még nagy veszedelem kerekedhetik a magyar zsidóságra, legalábbis szétzilálhatja a művelt zsidóknak a magyar társadalomban még meg nem szilárdult elhelyezkedését”. (Mezei Ernő: *Tiszaszlár*. III. rész. *Egyenlőség*, 1923. jún. 6., 5–6. old.) Parlamenti beszédében – valószínűleg a magyar társadalom tetszését kívánva – Wahrmann még a miniszterelnökön is túltéve ellenezte az orosz zsidók „bevándorlását”. (*Képviselelőházi Napló*, 1881–84. 119. országos gyűlés. 1882. június hó 9-én. 264. old.)
23. Erről tudósít Eric Phipps konzul. (Katzburg: id. mű 230. old.)
24. *Képviselelőházi Napló*, 1881–84. 1882. dec. 4., 7. old.
25. Mukics Ernő nyilatkozata. Véleménye szerint „a lovagias szellem iránti érületet az emberek kebeléből kitorolni nem lehet és... nem is volna tanácsos”. Ivánka Imre: „A társadalmi fogalmak szerint bizonyos esetekben a fegyverrel való elégtételt elkerülhetetlen.” Velük szemben dr. Ronival István elítélte a párbajozót, és Baross Gábor egyenesen azt állította, hogy: „... inkább a terrorizmusnak válik eszközévé és nem a lovagias felfogás fegyveréül szolgál”.
26. Krúdy Gyula: *A tiszaszlári Solymosi Eszter*. Budapest, Magvető, 1975. 566. old.
27. Krúdy: id. mű 568. old.
28. A Schossberger cég alapítója Schossberger Lázár, Nyitra környéki, zsidó tudományokban jártas terménykereskedő, 1830 körül költözött Pestre. Fiával, Simon Vilmossal (akit a zsidó források mint S. W. vagy Sájé Wolf említenek) azokból a hadiszállításokból gazdagodtak meg, amit az 1850-ben létrehozott olajfinomító és kétszersültgyártó üzemekkel teljesítettek. Vagyonuk jelentősen nőtt, miután a dohánykereskedelemben is bekapcsolódtak. A császári hatóságokkal ápolat kapcsolataikkal, vagyonuk gyarapodásával egyre erősebbek lettek. Ennek eredményeként Schossberger S. W. 1859–1861 és 1863–1865 között a Pesti Izr. Hitközség elnökéként működött. 1863-ban Schossberger magyar nemességet kapott. Ő volt az első magyar zsidó, aki ezt kiterés nélkül elérte. McCagg, William O. Jr.: *Jewish Nobles and Geniuses in Modern Hungary*. New York, Columbia University Press, 1972. 131–132. old.
29. Bornemissa báró. Batthyány–Rosenberg párpa. (sic!) *Budapesti Hírlap*, 1883. október 24.
30. Batthyány Zsigmond gróf arra kényszerült, hogy szentgróti birtokát és kastélyait eladja, és mint kincstári jószágigazgató éljen Buziáson. Fia, István pénzügyi fogalmazóként kereste kenyerét Nagyváradon. (*Budapesti Hírlap*, 1883. okt. 23. Egy váratlan lövés.)
31. Pázmány Dénes: *A Wahrmann család tragédiája*. Szombat, 1934. febr. 3.
32. *Wahrmann Mór fia. Egyenlőség*, 1893. nov. 17., 3–4. old.
33. Pázmány. uo. Feldolgozásra váró téma.
34. Márkus Miksa (1868–1944), publicista és szerkesztő.
35. Mezey Ferenc (1860–1927), ügyvéd. 1880-tól a Magyarországi Izraeliták Országos Irodájának (neológ központi szerv) egyik vezetője, 1889-től a Pesti Chevra Kadisa titkára. Ezenkívül több zsidó testületben fontos vezető szerepet töltött be, így az Országos Rabbiképző Intézet vezérelőbízottságának elnöke volt 1914-től.
36. *Vázsonyi Vilmos–Mezey Ferenc. Egyenlőség*, 1894. okt. 26., 5–6. old. Mit után Vázsonyi megtagadta az elégtételt Mezey segédeknek, dr. Perl Somának és Szatmáry Mórnak, azok három napilapban (*Egyetértés, Nemzet, Pesti Napló*) nyilatkozatot tettek közzé, amely szerint Vázsonyi segédei, Sümegi Vilmos és dr. Feleki Hugo közölték, hogy megbízottjuk elvből nem hajlandó párbajozni. Így ők az ügyet a lovagiasság szabályai szerint lezártnak tekintik. Mezey ehhez hozzáfűzte: „Minthogy a fentiek szerint Vázsonyi Vilmos elégtétel adásához szükséges erkölcsi bátorsággal nem bír, a fegyveres elégtétel megtagadását pedig párbajellenes elveivel igyekszik fedezni, az ezen tényekből folyó következtetéseket és eljárásokat megítélését a közvéleményre bízom. Budapest, 1894. október 23., dr. Mezey Ferenc, s. k.”
37. Seress László számításai Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter országgyűlési beszámolójában közölt adatok alapján. *Egyenlőség*, 1896. júl. 7., 4–5. old.
38. Seress számításai.
39. Venetianer: op. cit. 342–343. old.
40. Zempléni (Imrey) Árpád (Tálya, 1865. jún. 11.–Budapest, 1919. okt. 13.), költő, műfordító. Szabadelvű esztétikai és társadalmi cikkeket írt, sokukat az *Egyenlőség*-nek.
41. Zempléni Árpád: *Elmaradt ifjúság*. Szabolcsi cikkével együtt jelent meg az *Egyenlőség* 1895. november 8-i számában.
42. Szabolcsi korábbi véleménye az ügyről: „... a zsidó ifjak manapság mindinkább nagyobbodó mérvben megtanulják a kardforgatást és aggasztó módon szaporítják a párbajozók számát.” (*Zsidó bűnösök 1888-ban. Egyenlőség*, 1891. júl. 10., 10. old.) Megváltozott véleményének adott hangot Gelléri Miksa az *Antiszemitizmus az Egyetemen* című cikkében, amely ugyanabban a számban jelent meg.
43. Szabolcsi egész újságírói és szerkesztői pályafutása során ezt az álláspontot képviselte. Különösen figyelemre méltók a budapesti zsidó mászások, „Szabad Izrael” első reformhitközsége (1897) és a dr. Rosenberg Sándor aradi főrabbi vegyes házasságokat támogató reformkísérlete ellen (1895) írott cikkei.
44. Horváth Zoltán: id. mű. Első rész, 8. jegyzet (583. old.).
45. Érdemesnek tartom a szabadelvű, zsidóbarát költő és kritikus, Zempléni Árpád ide vonatkozó szavait idézni: „De mert nálunk a zsidóságot öntudatosan összetartó egyesületnek tekintik, melyet hol szidnak, hol pártolnak, hol szeretnek, de **bizni nemigen szoktak benne soha...**” (A kiemelés tőlem származik – A. L.) (Zempléni Árpád: *Magyar zsidók, lengyel zsidók. Egyenlőség*, 1897. febr. 21., 1. old. Az állítólagos galíciai bevándorlás elleni cikk.)
46. A magyar törvény kétféle vallást különböztetett meg: a „bevett” vagy „recipiált” és az „elismert” vallásokat. A bevett vallások teljesen önállóan intézték belső ügyeiket, az 1894–95-ös egyházpolitikai törvények elfogadásáig elláhatták az anyakönyvezés feladatát is. Autonóm szervezetüket választott tisztviselők tartották fenn. Velük ellentétben, az elismert vallások belső ügyeibe beavatkozhattak az állam: előfordult, hogy a szolgabíró döntött vallási kérdésekben. Az elismert vallások tulajdonképpen csak az önszerveződések magánjogaival bírtak. A zsidó vallást csak az 1895. XLII t.c. „recipiálta”. A neológ-ortodox viszály miatt azonban nem tudott autonóm szervezetet felállítani, így a recepció adta lehetőségekkel nem tudott teljes mértékben élni. A törvényt megelőző több mint négyéves huzavona ellenére a kortársak közül sokan a zsidók politikai emancipációjának kiegészítését látták benne.
47. Szabolcsi Miksa: *Két irány. Egyenlőség*, 1896. febr. 14., 6–7. old.
48. Szabolcsi azonosította a zsidó érdekeket a magyarral: „...tegye meg mindenki kötelességét a maga körében és szolgálatot tesz, nagyobbát még, mint a zsidóságnak, a magyar hazának. Az a párt, amely a humanizmust terjeszti hazánkban, egyszersmind hazafiatlan párt is...” (*Humanizmus. Egyenlőség*, 1896. febr. 21., 3–4. old.)
- Vagy egy másik: *A talmud a journalisták között* című rövid írásában: „Beszéljünk mindig csak emberről, soha mást ne tartsunk szemünk előtt felebarátunk megítélésében, mint az embert és a magyart.” (*Egyenlőség*, 1897. márc. 21., 8–9. old.)

49. Baumfeld Lajos: *Az egyetemi kör választásaihoz*. *Egyenlőség*, 1896. okt. 4., 7-8. old.
50. Sömörjei.
51. Szabados Sándor: *Egyenlőség*, 1896. okt. 11., 7. old.
52. Herczeg Béla nyilatkozata. *Egyenlőség*, 1896. okt. 11., 7. old.
53. Perl Imre levele. *Egyenlőség*, 1896. dec. 27., 7-8. old.
54. Valószínűleg azonos Petrássevich Géza, antiszemita újságíróval, a *Magyarország és a zsidóság* című, antiszemita broszúra szerzőjével.
55. Dr. Sebestyén Károly: *A magyar ifjúság*. *Egyenlőség*, 1896. okt. 18., 3. old.
56. *Talán csönd lesz*. *Egyenlőség*, 1897. okt. 10. Hírek. 10. old.
57. Szabados Sándor: *Zsidó egyetemi egyesület*. *Egyenlőség*, 1897. febr. 14., 3-4. old.
58. *Zsidó egyetemi egyesület*. *Egyenlőség*, 1897. márc. 7. Hírek. 9. old.
59. „Az örök zsidó”. *Egyenlőség*, Melléklet, 1897. febr. 7., 3. old.
60. *Francia pezsgő a csárdában*. In: Molnár Ferenc: *Az aruwimi erdő titka és*

- egyéb szatírák*. Budapest, Légrády testvérek kiadása, 121-125. old. A Magyar Irodalmi Lexikon (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965, 263. old.) szerint ez a novella 1917-ben jelent meg. Molnár azt mondja, hogy „másfél évtized” telt el az esemény feljegyzése és megírása között. Tehát egyértelműen a századvégről szól.
61. Dr. Soltész Adolf: *A zsidóság a társadalomban*. *Egyenlőség*, 1897. jan. 31., 3-4. old.
62. Zempléni Árpád *Szabadelvény úr* című cikkéből. *Egyenlőség*, 1897. febr. 7., 7. old.
63. *A vezető ideál*. *Egyenlőség*, 1897. okt. 17., 10. old. *Krónika az Egyetemről*. *Egyenlőség*, 1897. okt. 24., 11. old.
64. Zobel, Moriz: *Ungarischer Antisemitismus* (Magyar antiszemitizmus), *Die Welt*. 1897. nov. 5. (No. 23), 7-9. old.
65. *Egyenlőség*, 1897. nov. 14., 9. old. *Egyenlőség*, 1897. nov. 21., 11. old.

MAHIR OBSERVER
 MÉDIAFIGYELŐ

Ha Ön vállalkozó,
Ha Ön üzletember,
Ha Ön kulturális cég menedzsere,
Ha Ön egy elfoglalt ember, akit érdekelnek a nyomtatott és az elektronikus sajtó hírei, reklámjai,

**AKKOR VÁLASSZA
 MAGYARORSZÁG
 LEGNAGYOBB
 TAPASZTALATTAL
 RENDELKEZŐ
 SAJTÓFIGYELŐJÉT!**

**Mi bármely médium bármely területét
 bármely témában figyeljük Ön helyett.
 Hívjon, keressen bennünket még ma!**

1091 Budapest IX., Üllői út 51.
 Telefon: 133-4713, 114-3421
 Telefax: 113-0688

A NAGYVILÁG

1992. decemberi
 számának tartalmából:

I. B. Singer: Látogatók egy téli éjszakán
Jean-Denis Bredin: Adios, Dolores!
Amarkant: A pióca
Szasa Szokolov: Paliszandria (Asztrófóbia)
Cioran esszéje a betegségről
„Létezz a világgal egy ütemben”
Összeállítás a mai finn irodalomból

Ára: 64,- Ft. Előfizethető bármelyik postahivatalnál, illetve közvetlenül a szerkesztőség címén: NAGYVILÁG szerkesztősége, Budapest V., Széchenyi u. 1.

Előfizetési díj 1993. január 1-jétől	
egy évre	1000 Ft
fél évre	500 Ft
negyed évre	250 Ft